

ŞERH-İ MÜTÜN PROFESÖRÜ ÖMER FERİT KAM'IN ÂSÂR-I EDEBİYE TETKİKATI ADLI ESERİ

Halil ÇELTİK*

ÖZET

Şerh-i Mütün Profesörü Ömer Ferit Kam, 1915-1916 ders yılında Dârülfünûn (İstanbul Üniversitesi) Edebiyat Fakültesi'nde Âsâr-ı Edebiye Tetkikati dersini okutmuştur. Yazar, bu derse ait notlarını Âsâr-ı Edebiye Tetkikati Dersleri adıyla, eski harflerle yayımlamıştır.

Eserini iki ana bölüm olarak düzenleyen Ömer Ferit Kam, ilk bölümünde edebiyat, nazım, nesir konularına değinmiş; bunların Avrupa'da ve Türk edebiyatında nasıl ele alındığı üzerinde durmuştur. Burada tasavvufi edebiyatla Arap ve Fars edebiyatına dair bilgiler de vermiştir.

Ömer Ferit Kam, eserin ikinci bölümünde divan şiirinde kullanılan efsaneler, inançlar, kavramlar, kelime ve mazmunları örneklerle açıklamıştır. Divan şiirinde kullanılan unsurların pek çoğunu, ilk defa sistematik bir şekilde ele alıp örneklerle incelemiş, bazı beyitleri de şerh etmiştir.

Ferit Kam'ın bu eseri metin şerhi ile sistematik divan tahlili ve benzeri çalışmalara model ve kaynak olmuştur.

Burada, Ferit Kam ve eseri tanıtılacak, eserin edebiyatımızdaki yeri ve önemine değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ferit Kam, klâsik Türk edebiyatı, şiir, tahlil

THE PROFESSOR OF TEXTS EXPLANATION (SHERH-I MUTUN) ÖMER FERİT KAM AND HIS ASAR-I EDEBİYE TETKİKATI (ANALYSIS OF LITERARY TEXTS)

ABSTRACT

The Professor of texts explanation (Sherh-i Mutun) Ömer Ferit Kam had taught Asar-i Edebiye Tetkikati (Analysis of Literary Texts) classes in the faculty of Literature in Istanbul University between 1915 and 1916. He published his notes about these classes, named Asar-i Edebiye Tetkikati Classes and he used old letters in this study.

Ömer Ferit Kam organized his study as two parts. In the first part, he studied literature, verse, text and emphasized how these were taken place in Turkish and European Literature. Here information about mystical literature, Arabic and Persian Literature is given.

In the second part of his work, Ferit Kam studied on legend, beliefs, concepts, words and the worlds of imagination from Old Turkish Literature. Also some examples are given in his study. For the first time, including their example, Kam studied and searched them systematically and explained some of the couplet.

This study constitutes a model and a valuable source for text explanation, systematical old Turkish literature and these kinds of studies.

Key Words: Ferit Kam, classical Turkish Literature, poem, text explanation

---

* Dr., Gazi Ü. Gazi Eğitim Fakültesi, halilceltik@yahoo.com

ÖMER FERİT KAM

Hayatı

Ömer Ferit Kam, 1 Şaban 1280/ 11 Ocak 1864'te İstanbul'da Beylerbeyi'nde doğmuştur (Levend 1946, Bolay 1988, M. Nazmi Özalp 2000).

Ülkemizde yetişen ilk doktorlardan Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın oğludur, dedesi ise Çankırlı Deli Kurtoğulları'ndan Sadık Efendi'dir. Annesi, Çankırlı Molla Kuzu ailesinden Emin Efendi'nin kızı Fatma Fıtnat Hanım'dır.

Ahmet Muhtar Paşa, Sultan II. Abdülhamit ile tanışmış ve beraber tavla oynayacak kadar samimiyet kurmuş, daha sonra saray doktorluğuna atanmıştı. Kendisi ilim ve sanat adamlarını sever, onları konağında ağırlardı. Bu toplantılara Giriftzen Âsım Bey, Hacı Faik Bey, Kemençeci Vasilâki, Neyzen Salim Bey ve Tamburî Ali Efendi gibi sanatkarlar katılırdı. Bu toplantıları yakından takip eden Ferit Kam, Tamburî Ali Efendi'den tambur dersleri almıştır. Bu musiki toplantılarının tesiri Ferit Kam'dan onun oğlu Ruşen Ferit Kam'da kendisini göstermiş ve önemli bir kemençe ustası olmuştur (Özalp 1995: 23).

Ferit Kam ilk öğrenimine Beylerbeyi Rüştiyesi'nde başladı. Babası tarafından Mekteb-i Tıbbiyye'ye kaydettirilen Kam, iki yıl sonra okulu bırakarak 1882'de Mekteb-i Hukuk'a girdi; ancak, babasının vefatı sebebiyle buradan da ayrıldı.

Ferit Kam bundan sonra Polonyalı Hayrettin'den Fransızca, Keşmirli İskender Efendi'den Farsça, Fehmi Efendi'den Arapça ve babasının yakın dostlarından biri olan Nüzhet Efendi'den çeşitli özel dersler alarak kendisini yetiştirdi. Mustafa Âsım Efendi'nin Fatih Cami'indeki huzur derslerine devam ederek 1905'te icazet aldı.

Ferit Kam, Fransızcasını ilerleterek 16 Haziran 1887'de, Bâb-ı Âli Tercüme Odası'nda stajyer olarak memuriyet hayatına başlar. Mehmet Âkif Ersoy'un teşvikleriyle bazı şiirlerini yayımlar. Sadrazam Sait Paşa'nın dikkatini çekerek iltifatlarını kazanır (Aynî 1944).

Ferit Kam, 1913 yılında, Abbas Halim Paşa tarafından Avrupa'nın ilim ve medeniyet yolundaki ilerleyişini yakından tanımak üzere Avrupa'ya gönderilir. Fransa, Almanya, İsviçre ve Avusturya'ya dair gözlemlerinden oluşan Avrupa mektupları yayımlanmıştır (Yılmaz 2000). Jan Rypka ile tanışır.

Ferit Kam, tercüme kalemindeki görevine ilâve olarak 1 Ekim 1887'de Beylerbeyi Rüştiye Mektebi Fransızca muallimliğine tayin edildi. 16 Şubat 1914 tarihinde, tercüme kaleminden kendi isteğiyle emekli oldu.

5 Ocak 1914'te Dârülfünun Edebiyat Medresesi Edebiyat-ı Türkiyye müderrisliğine atandı. 27 Ekim 1915 tarihinden itibaren dersin adı Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı olarak değiştirildi.

Ferit Kam, Medrese-i Süleymaniye Felsefe-i Umumiye Tarihi müderrisliğine (1 Eylül 1917) ve Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyye âzâlığına (2 Nisan 1919) tayin edildi.

Ferit Kam, 20 Mayıs 1924'te Dârülfünun İran Edebiyatı Tarihi müderrisliğine atandı. Dârülfünun'un üniversiteye dönüştürülmesiyle 31 Temmuz 1933'te açıkta kalması üzerine tepkisini şu kıtâyla dile getirdi (Olgun 1995: 153-164):

Eğer maksûd ise tekmil-i zillet
Hemân tahsil-i ilme eyle gayret
Koğulduk âkıbet Dârülfünûn'dan
Budur bizde mükâfât-ı fazîlet

Ferit Kam, 10 yıl kadar aradan sonra Millî Eğitim Bakanlığı'nın bir yazısıyla 23 Mart 1943'ten itibaren vefatına kadar, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde edebiyat dersleri verdi.

Çok kuvvetli bir hafızası olmasına rağmen, hafızasına güvenmez, her meseleyi ilgili kaynaklardan bulup bilgisini kontrol ederdi. Bu titizliği ve şüphesizliği sebebiyle vehimli biri olarak tanınmış ve yakın dostları "Deli Ferit" lakabını takmışlardı (Onan 1944).

Ferit Kam 21 Mayıs 1944 günü Ankara'da vefat etti. Kemâl Edip Kürkçüoğlu, Tahir Olgun, Nurettin Artam, Avni Aktuç tarafından vefatına tarih manzumeleri yazılmıştır. Tahir Olgun'un yazdığı vefat tarihi şudur:

"Heft çarha çıkdı bang-ı mâtem-i gaybûbeti
Âlem-i ferdiyyete gitdi yegâne üstâd"

Eserleri

Ferit Kam kendisini felsefe, din ve edebiyat alanlarında yetiştirmiştir. Eserler başlıca bu üç alanla ilgilidir. Ayrıca manzumeleri de vardır. Eserlerinin bir kısmını sağlığında eski harflerle bazıları da bugün yeni harflerle de yayımlanmıştır. Arap harfleriyle ve kendi el yazısıyla henüz yayımlanmamış müsvedde veya yayıma hazır eserleri de bulunmaktadır.

Ferit Kam'ın aşırı derecedeki vehminden dolayı çok az eser yazdığı söylenmekteyse de pek isabetli bir hüküm değildir. Kemâl Edip Kürkçüoğlu bu hususu "Eseri yoktu denilemezdi; bizzat o, zengin bir millî kütüphane idi... Bence o, Süleymaniye,

Selimiye camileri ölçüsünde büyük bir âbide idi." diyerek belirtmiştir (1944).

Kitapları

1- Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı Dersleri
Bu eser aşağıda genişçe tanıtılmıştır.

2- Dinî Felsefî Sohbetler

Ferit Kam'ın Sırât-ı Müstakîm gazetesinde yayımlanmış dinî ve felsefî konulardaki görüşlerini içeren sekiz sohbetten oluşmaktadır. Eski harflerle ve sadeleştirilmiş olarak da yeni harflerle iki defa basılmıştır (Sırât-ı Müstakîm Mtb., İstanbul 1329/1911; Süleyman Hayri Bolay, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, tarihsiz, 187 s).

3- Felsefe Tarihi Notları

Ferit Kam, Medrese-i Süleymaniye'de Felsefe-i Umumiye Tarihi dersini verdiği 1917-1922 yılları arasında yazdığı basılmamış bu eserinde, Doğu ve Batı felsefelerini karşılaştırmalı olarak incelemektedir.

4- Mebâdi-i Felsefeden İlm-i Ahlâk

Ferit Kam bu eserini, Emile Boirac'ın Felsefenin İlkeleri adlı kitabının ilm-i ahlâk bölümünü bazı ilâvelerle Türkçeye tercüme ederek yazmıştır (Ferit, İlm-i Ahlâk, Vilâyet Matbaası, Ankara 1339-1341/1922, 137 s.; Hasan Uğur, İlm-i Mâba'det Felsefeden İlm-i Ahlâk, Ankara Ü. İlâhiyat Fak., Mezuniyet Tezi, Ankara 1979).

5- İlm-i Mâba'de't-Tabia

Emile Boirac'ın Mebâdi-i Felsefe adlı eserinin tercümesidir. Bilginin sınırları ve kıymeti, ruh, Allah, ilm-i ahlâk ve şer gibi konuları içeren felsefî bir kitaptır (Sebülürreşad Kütüphanesi Yayınları, Mahmut Bey Matbaası, İstanbul 1341-1343).

6- Hall-i Mesele-i Tabiat

Ferit Kam, eserin girişinde, "tabiatın halli ve faslı imkânını" araştırıp bazı bilgilere ulaştığını söyler. Konuyla ilgili felsefî görüşlerini açıkladığı yayımlanmamış eser, Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (İzmirli İsmail Hakkı Böl. No. 1036).

7- İran Edebiyatı Tarihi

Ferit Kam, bu eserini, 1924'te Dârülfünun'a İran Edebiyatı Tarihi müderrisi atanması üzerine ders notu olarak hazırlamıştır.

İki bölümlük eserin birinci bölümünde İran'ın Pişdadiyan sülâlesinden II. Dârâ'ya kadar olan mitolojik tarihi tanıtılmıştır. İkinci bölümde İran edebiyatı tarihî olaylara göre bölümlere ayrılarak anlatılmıştır. Eserin sadece ikinci bölümün Şeyh Sâdi'ye kadar olan kısmı, taşbasması olarak yayımlanmıştır (İstanbul 1927, 256+40 s.).

8- Vahdet-i Vücut

Ferit Kam bu eserinde panteizm ve vahdet-i vücud hakkında Doğulu ve Batılı filozof ve mutasavvıfların görüşlerini karşılaştırmış, panteizmle vahdet-i vücudun farkını belirtmiştir. Sırâtmüstakîm ve Sebilürreşad dergilerinde makale olarak yayımladığı eserini daha sonra kitaplaştırmıştır (Matbaa-ı Âmire, İstanbul 1331/1912). Mustafa Kara tarafından da yayımlanmıştır (Ferit Kam-Mehmet Ali Aynî, "Vahdet-i Vücut", İbn Arabîde Varlık Düşüncesi, İnsan Yayınları, İstanbul 1992, s. 1-157). Ethem Cebecioğlu da sadeleştirilmiş metnini yayımlamıştır (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1994, 150 s.).

9- Felsefe Lügati

Bu felsefe sözlüğü henüz basılmamıştır.

10- Afgan Şairleri

Basılmayan eserde, önce Afgan şairlerinin hayatları anlatılmış, daha sonra da eserlerinden örnekler verilmiştir.

11- Divan Şiiri Sözlüğü

Divan şiirinde kullanılan mazmunların alfabetik olarak küçük bir not defterine kaydedilip bazılarının örneklendirildiği bir çalışmadır.

12- Şeyh Gâlib Divan ve Hüsn ü Aşk'ından Müntehab Parçalar

Ferit Kam'ın şerh-i mütûn dersinde Şeyh Gâlib'den okutacağı bazı şiirleri seçerek meydana getirdiği bir antolojidir. (Edebiyat Medresesi Yayını, Dârülfünûn Matbaası, 1336/1920, 48 s.).

13- Eski İran'da Felsefe

Eski İranlıların felsefesi hakkında yazılmış küçük bir risaledir (Başvekâlet Müdevvenât Matbaası, Sayı 37, Tarihsiz, 7 s.).

14- Not Defteri 1

"Şundan Bundan" başlığı altında bazı mazmunlar hakkında bilgiler verilmiş ve Ferit Kam'ın bazı beyitleri kaydedilmiştir. Bazı felsefi notların da yer aldığı defter, onun İlm-i Ahlâk ile Vahdet-i Vücut isimli eserinin müsveddesi gibidir.

15- Not Defteri 2

Defterde Ferit Kam'ın şiirleriyle bazı İran şairlerinin şiirleri, Farsça bazı kelimelerin açıklaması ve divan şiirinin bazı mazmunlarıyla ilgili bilgiler kaydedilmiştir. Oğlu Ruşen Ferit Kam da bu deftere, bir mecmuada gördüğü bestekârların isimleriyle bazı güfteleri kaydetmiştir. Bu defterde Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı isimli eserini tamamlayıcı bilgiler de bulunmaktadır.

16- Türehât

Ferit Kam'ın gençlik yıllarında yazmış olduğu manzumelerini topladığı kitabıdır. Gazel, mesnevî ve ikişer beyitli kıtalardan oluşur. (Karabet ve Kaspar Matbaası, İstanbul 1303/1885, 44 s).

17- Şiir Defteri

Ferit Kam'ın bazı şiirlerini toplayıp yazdığı bir defterdir. Defterdeki bazı şiirler yayımlanmıştır.

18- Tercüme-i Manzume-i Sulh

Mirza Daniş Han'ın Lahey Barış konferansı için yazdığı Farsça manzumenin (Echos de la Conférence de la Haye, Constantinople, 1903.) tercümesidir. Kitap olarak yayımlanmıştır (Zilliç Mtb., Dersaadet, tarihsiz, 34 s.)

19- Avrupa Mektupları

Ferit Kam'ın Avrupa'da bulunduğu sırada, Türkiye'ye gözlemlerini aktaran mektuplar göndermiş ve bunlar gazetelerde tefrika edilmişti. Daha sonra topluca yayımlanmıştır. (Ferit Kam, Avrupa Mektupları, Haz: Nergiz Yılmaz, Dergâh Yayınları, İstanbul 2000).

Makaleleri

Ferit Kam çok sayıda makale yazmıştır. Makaleleri de kitapları gibi edebiyat, din ve felsefe alanlarıyla ilgilidir. Bu makalelerinden bazıları toplanarak kitap olarak da yayımlanmıştır. Kitapları hakkında bilgi verirken bunları belirttik. Bazı yazıları ise Fransızca'dan tercümedir.

Ferit Kam'ın edebiyatla ilgili makalelerinden en önemlileri Sabit ve Bâkî hakkındakilerdir. Ferit Kam, "Bazı Şairlerimiz Hakkında Tahlilî İntikadî Mütâlaât" başlığı altında Sabit hakkında beş ("Bazı Şairlerimiz Hakkında Tahlilî İntikadî Mütâlaât: Sâbit I", Peyâm-ı Sabah, 1119 (5 Ocak 1922), 1-2; "...II", 1126 (22 Ocak 1922), 1-2; "...III", 1138 (29 Ocak 1922), 1-2; "...IV", 1140 (5 Şubat 1922), 1-2; "...V", 1146 (11 Şubat 1922), 1-2.); Bâkî hakkında da iki makale ("Bazı Şairlerimiz Hakkında Tahlilî İntikadî Mütâlaât: Bâkî I", Peyâm-ı Sabah, 1173 (9 Mart 1922), 1-2; "...II", 1180 (16 Mart 1922), 1-2.) yazmıştır.

Sâbit'le ilgili yazısında onun hayatı hakkında çok kısa bilgiler vermiş, daha çok şiirleriyle şairliğinin güçlü ve zayıf yönleri üzerinde durmuştur. Seçtiği bazı beyitleri kelimelerin yakın ve uzak anlamları üzerinde durarak ayrıntılı bir şekilde şerh etmiştir. Ferit Kam, Sâbit'in gazellerinde garabet ve müstehcenliğe meyilli olduğunu söylemekte ve onun kasideciliğini beğenmektedir.

Jan Rypka, Sâbit hakkındaki kitabını, Ferit Kam'ın bu makalelerini genişleterek yazmıştır (1924).

Ferit Kam'ın, Bâkî hakkındaki yazısı iki bölüm olarak yayımlanmıştır. Ferit Kam, bu yazısında Bâkî'nin hayatı ve yaşadığı dönem hakkında teferruatlı bilgiler vermiş, kaynaklardaki bilgileri toplayıp değerlendirmiştir. Kendisiyle yapılan bir röportajda, "Divan şairlerinden en çok sevdiğiniz hangisidir?" sorusuna, "Bâkî'yi en çok severim. Bâkî, lisanımızın kabiliyetinde başka suretlerde istifade etmiş, ona yeni şekil vermiş bir şairdir. Benim onda sevdiğim başka şeyler de vardır. Meselâ ben Bâkî'nin kelime oyunlarından da hoşlanırım." cevabını verir (Orhan Seyfi 1932).

Ferit Kam'ın, Kınalızâde Ali Çelebi hakkında yazdığı ve küçük bir kitapçık hacmindeki makalesinde Ali Çelebi'nin Ahlâk-ı Alâî isimli eserini tanıtmıştır. Burada biyografi ile ilgili görüşlerini dile getirir. Ona göre, "temâsil-i mâneviyye hükmünde olan terâcim-i ahvâl" bizde kişinin memuriyet hayatıyla sınırlı kalmış, onun arkadaş çevresi, psikolojisi gibi konular üzerinde fazla durulmamıştır. Makaleden anlaşıldığına göre, onun biyografik incelemelerdeki metodu, eserden müessire gitmektir (Makalelerinin listesi için bkz. Özalp 2000).

ÂSÂR-I EDEBİYE TETKİKATI

Ferit Kam, 5 Ocak 1914 tarihinde Dârülfünun Edebiyat Medresesi, Edebiyat-ı Türkiyye müderrisliğine atanmıştır. 27 Ekim 1915 tarihinden itibaren bu dersin adı Âsâr-ı Edebiye Tetkikati olarak değiştirilmiştir.

Ferit Kam, 1915-1916 ders yılına ait notlarını, kendi el yazısıyla taş basması hâlinde, ders adına uygun şekilde "Âsâr-ı Edebiye Tetkikati" adıyla, küçük boy 336 sayfa olarak yayımlamıştır.

Âsâr-ı Edebiye Tetkikati'nin Bölümleri

Eser iki ana bölümden meydana gelir. Ferit Kam "tetkik-i âsâr"ın tanımı, önemi, faydası, edebiyat kelimesinin anlamı ve ahlâkla ilişkisi; şiir, nesir, aruz, divan, hamse, Arap ve Acem edebiyatı ile tasavvufi edebiyatı anlattığı bir bölümle eserine başlar. İkinci bölümde ise "âsâr-ı edebiyete tetkiki"nde kullanılacak malzemeyi sistematik olarak ele alıp örneklerle inceler.

Âsâr-ı Edebiye Tetkikati'nin Mahiyeti

Ferit Kam'a göre "tetkik-i âsâr", edebî eserin sahip olduğu güzellikler, eksiklikler, sanat açısından taşıdığı kıymet ve önemin belirlenmesi anlamına gelir.

Ferit Kam, edebî eser incelemesiyle ilgili olarak Batı'da yazılmış olan eserlerin, Batı edebiyatına göre hazırlandığından, bize tam bir rehber olamayacağını; ama zaman zaman onlardan da faydalanmamız gerektiğini söyler.

"Çok şey bilip hiç birini hakkıyla bilmemektense, az şey bilmek; fakat, bildiğini iyi bilmek daha muvâfıktır." diyen Ferit Kam, her eseri tek tek incelemeyi önerir. Birbirinden farklı eserlerin hemen mukayese yoluyla incelenmesinin bizi yanlışla götüreceğine inanan yazar, her eseri ayrı ayrı inceleyip tanıdıktan sonra aralarındaki farkların ortaya çıkacağı ve mukayese metodunun kendiliğinden gelişeceğini belirtir.

Ferit Kam, eski eserlerimizi inceleyebilmek için öncelikle onları tam olarak anlamamız gerektiğini söyler. Onlarla sürekli meşgul olmadan eski eserleri anlayıp doğru değerlendirme mümkün olmayacaktır.

Ferit Kam'a göre, altı yüz yıllık bir edebiyatımızın olduğunu iddia edip sonra da bu edebî eserleri incelemeye lüzum görmemek büyük bir yanlıştır. Eski eserleri önemsiz görmek, geçmişle alâkayı kesip tarihi inkâr etmektir. Kıymetleri ne olursa olsun, eski eserlerin hepsini severek incelemeli ve tek

tek gözden geçirip onlarla ilgili kendi düşüncelerimizi, bu incelemenin sonucunda ortaya koymalıyız.

Edebiyatımızdaki değişim ve gelişim aşamalarını görmek için eski eserlerin okunup incelenmesi zarurîdir. Ancak onları taklit için değil; tanıyıp incelemek için okumalıyız. Nefî gibi kasideler yazıp Nâbî tarzında gazeller yazmayı bugün de devam ettirmek faydasızdır. Önemli olan onları okuyup inceleyerek anlamak ve onlardan zevk almaktır.

Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı'nın Metodu

Ferit Kam, "Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı" adlı eserinde, uzunca bir girişten sonra "Tasnif-i Anâsır" başlığı altında, edebî eserlerde kullanılan malzeme ile bu malzemenin tasnifi ve ne şekilde inceleneceği üzerinde durur.

Ediplerimiz fikir ve hislerini bu unsurlarla dile getirmişlerdir. Genellikle aynı kelime ve unsurların tekrarı bir yeknesaklık meydana getirmiştir. Ancak şekle ait bu eksiklik bir tarafa bırakılınca, onlarda pek kıymetli, ince ve derin hislerin; renkli hayallerin olduğu görülecektir. Ferit Kam, bazılarının "eski eserlerde gül ve mülde başka bir şey yok" demelerini eleştirir. Bu eserlerin gereği gibi incelenmeden verilmiş yanlış bir karar olduğunu söyler.

Eski eserlerdeki unsurlar ya mücmel olarak ya da mufassal olarak tasnif edilip incelenir. Mücmel tasnifte ağaçlar, çiçekler, musikî âletleri gibi yalnızca unsurların genel isimleri ele alınır. Mufassal tasnifte ise bu genel unsurların içindeki maddeler tek tek incelenir.

Mufassal tasnifte geçen kelimelerin hemen hepsi eski eserlerde yer alır. Bu kelimelerin bazıları kullanımdan düşmüş, bazılarının ise anlamları unutulmuştur. Bunlar için lûgatlara bakmak gerekir. Mufassal tasnifle bu külfet ortadan kalkar. Bu tasnifin bir başka faydası da eski şairlerin nazım dilinde kullandıkları kelimelerin büyük bir kısmı örneklere dayalı olarak anlatılmıştır.

Ferit Kam manzum eserlerdeki kelimelerin gerek hakiki gerek mecazî anlamları bilinmeden onların anlaşılmasının zor olduğunu ifade eder. Bu nedenle unsurların mücmel tasnife göre gruplandırılıp her bölümün kendi içinde mufassal tasnife göre örneklerle tanıtılacağını ifade eder.

Ferit Kam, "Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı" adlı eserinde, klâsik şiirde kullanılan kelimeleri "bitkiler, hayvanlar, içkiler, süs eşyası, musikî âletleri, savaş araçları ve yıldızlarla ilgili efsaneler" olmak üzere yedi başlıkta değerlendirmiştir.

Bitkiler grubunda 20 ağaç, 17 meyve ve 26 çiçek olmak üzere 63 bitki tanıtmıştır.

Hayvanlar grubunda 39 adet hayvanla birlikte at, 46 kuş, 30 böcek, haşere ve yırtıcı hayvan olmak üzere 116 canlıyla beraber atın 21 değişik ismi, atla ilgili 26 adet eşyaya yer vermiştir.

İçkiler grubunda 21 içki ve 18 kadeh çeşidinden bahsetmiştir.

Süslenme grubunda 16 kıymetli taş, 11 takı ve 14 kokuyu tanıtmıştır.

Musiki grubunda 24 adet çalgı çeşidini anlatmıştır.

Savaş âletleri grubunda ise 36 tane silah ve savaş aracını eserine almıştır.

Yıldızlar grubunda, yedi adet yıldız yer vermiştir.

Yazar, her gruba aldığı maddeleri, eski alfabeye göre, alfabetik olarak sıralamıştır. Efsanelerle ilgili son bölümde ise, yıldızlar hakkındaki efsaneleri Batı ve Doğu edebiyatlarındaki isim ve kullanımlarıyla birlikte uzun uzun karşılaştırarak anlatmıştır.

Ferit Kam'ın bu tasnifinde yer alan kelime ve kavramları alt başlıklarına göre şu şekilde sıralayabiliriz:

Ağaçlar (20)	Tübâ	Bahâr
Ar'ar		Benefşe
Ban	Meyveler (17)	Buhûr-ı Meryem
Bîd, Bîd-i Mecnûn,	Âlû	Ergavân
Bîd-i Aşk, Bîd-i	Ayva	Gonca
Giryân	Bâdâm	Gül
Bîd-i Müşg	Bih	Gül-i Ra'nâ
Çenâr	Elma	Gül-nâr
Mihr-i Giyâ, Mihr-i	Emrûd	Gülâle
Giyâh	Engûr	İspergam, Sipergam
Kerm	Gûre	Karanfil
Gül-bün	Harbûze	Lâle
Mugaylân	Harbûze-i Bektâî	Nergis
Nahl	İneb	Nesteren, Nesterin
Nahl-i Tecelli	Kiras	Nilüfer
Nâl	Piste	Reyhan
Nârven	Rümmân	Sad-berg
Nây	Şeftâlû	Semen
Nihâl	Tâk	Sünbül
Sanavber	Turunç	Sûsen
Serv		Şakâyıku'n-nûman,
Şimşâd	Çiçekler (26)	Şakâyık-ı Lâle-i
Tâk	Abher	Kûhî

Şebbû	Şütür, Üştür	Rişme
Yâsemen	Zürâfa	Satl
Zanbak		Sımt
Zerrîn, Zerrîn-Kadeh	Atın İsim ve Çeşitleri (21)	Sıtabl, Istabl Sitâm
Hayvanlar (39)	Aşkar	Şikâl
Âhû	Eblak	Teng
Âhû-yı Harem	Edhem	Terki
Arslan	Esb	Zin
Bebr, Bôbür	Eşheb	Zinpüş
Bidester	Feres	
Burak	Gülgûn	Kuşlar (46)
Büz	Hayl	Ankâ
Büzgâle	Hınk	Bâşe
Cemel	Kümeyt	Bat
Cemmâz, Cemmâze	Kürenk	Bâz
Dabû (Zabû)	Kütel	Bebgâ
Ganem	Nevend	Bûm
Gâv	Rahş	Cuğd, Kûf
Gazâl	Raht	Bülbül
Gürmüş	Rehvâr	Çakır
Güsfend	Semend	Degrân
Gürbe	Şebdiz	Dürrâc
Gürg	Tekâver	Fahte
Hamel	Tevsen	Hamâme
Hargûş	Yekrân	Horos
Hırs		Huffaş
Hizebr	Atla İlgili Eşyalar (26)	Hüdhüd
Hük	Bergüstevân	Hümâ
Kaplan	Cül	Kaknus, Kuknûs
Kebş	Düvâl	Kebk
Koç	Fitrâk	Kebk-i Deri
Miş	Gâşiye	Kebüter
Müş	Ikâl	Kerkes
Nahçir	Înân	Kulâğ/Kelâğ
Pelenk	Kecîm	Kumru
Pil	Kutâs	Küleng
Pûzine	Licâm	Mâkiyân
Rûbâh, Rûbeh	Na'l ve Mih	Mâkiyân-ı Hind
Ruh	Na'l-i Bâzgûn	Murg-âb
Sa'leb	Pâlâheng, Pâlheng	Nesr
Sevr	Pârdüm, Pâldüm	Piristû
Şegâl	Rikâb	Ruh

Simurg	Timsah	Piyâle
Şâhbâz	Yılan	Rıtl
Şahin	Zenbûr	Sâgar
Şeb-pere		Sebû
Şütür-murg	İçki Çeşitleri (21)	Sürâhî
Tâvus	Afyon	
Tezerv	Berş	Mûsikî Âletleri (24)
Tihû	Duhân	Berbat
Tütî	Duht-ı Rez, Duhter-i	Bozuk
Ukâb	Rez	Çârpâre
Usfür	Esrar	Çegâne
Verkâ	Gül-Efsûn	Çeng
Zâğ	Hamr	Dâire
Zağan	Huşber	Def
	Mey	Kânûn
Böcek ve Haşereleler (30)	Mey-i Revân	Keman
Ankebut	Müdâm	Sîne-keman
Bukalemun	Mül	Kerrenây
Cerâd	Müselles	Kudûm
Dûd	Nebîz	Kûs
Efi	Nûş-dârû	Mûsikâr
Ejder, Ejderhâ,	Rahîk	Nây, Ney
Ejdehâ	Sabûh	Nefir
Erkam	Sahbâ	Nakâre
Evren	Şarap	Rübâb
Harçeng	Tenbâkû	Santur
Hayye	Ukâr	Setâr, Çartâr, Şeştâr
Hunfesâ	İçkiyle İlgili Hususlar	Sûrnâ
Kejdüm	(18)	Tabl
Keşef	Ayağ	Tanbur
Kirm	Câm	Ud
Kirm-i Şebtâb	Cür'a	Kıymetli Taşlar (16)
Mâr	Dost-kâm, Dost-	Akik
Mekes	kâmî, Dost-kân,	Dürr
Melah	Dost-kânî	Düvâl, Düvâle
Mûr	Habâb	Elmas
Nahl	Hum	Fîrûze
Neheng	Hum-ı Husrevânî	İncû
Nemle	İbrîk	Kehrübâ, Kâhrübâ
Pervâne	Kadeh	La'l
Peşşe	Kâse	Lü'lü
Semender	Kulkul	Mercan
Süsmâr	Nukl	Mervârid
Şâh-ı Mârân	Peymâne	Sadef

Yâkut	Sürme	Sehm
Yeşim	Üd	Seyf
Zeberced	Vesme	Sinân
Zümrüd	Zebâd	Siper
		Şast, Şest
Süs Eşyası (Takılar) (11)	Silâhlar ve Savaş Âletleri (36)	Şemşir Şemşir-i Hindî
Fas	Barut	Şeşper
Güş-vâre	Cevşen	Teber
Halhal	Cünne	Tiğ
Hâtem	Deşne	Tir
Ikd	Dır'	Top
Kemer	Dûrbâş	Tüfenk
Kilâde	Gaddâre	Zırh
Mengüş	Hadenk	
Miyân-bend	Hançer	Yıldızlar (7)
Nigîn	Kavs	Ay (Kamer, Mâh)
Sivâr	Kemân	Diyana (Kamer)
	Kepâde	Güneş (Mihir, Âfitâb, Hür, Hürşid, Şems, Apollon)
Güzel Kokular (14)	Kılıç	Müşteri (Bircis, Jüpiter)
Anber	Kırâb	Utarid (Merkür)
Gâliye, Gâliyâ	Kûpâl	Zühre (Nâhid, Venüs)
Gâze	Mızrak	Zühal (Keyvân, Satürn)
Gülâb	Nize	
Gülgüne	Niyâm	
Kuhl	Peykân	
Kurs ve Tenzû	Pinyâl	
Misk	Rumh	
Nâfe	Sârım	

Bu unsurlarla ilgili inanç ve efsaneler, bilinmesi gereken özellikler, örnek beyitlerle birlikte verilmiştir. İlgili maddelerde, bazen Batı ve Doğu edebiyatındaki inanç ve efsanelerden de söz edilmiştir. Efsanelerin kaynakları, ortak yönleri belirtilmiştir. Meselâ kaknus tanıtılırken İran, Mısır ve Avrupa'daki inançlar karşılaştırma yapılmıştır.

Eserde her madde en az bir örnek beyitle açıklanmıştır. Maddenin önemine göre bazı maddelerde örnek sayısı beş altı beyti bulmaktadır. Genellikle her beytin altında şairi belirtilmiştir. Örnek olarak verilen beyitlerin büyük çoğunluğu Sâbit, Bâkî, Nefî ve Şeyh Gâlib'e aittir. Özellikle Sâbit ve Bâkî hakkındaki makaleler yazıp Şeyh Gâlib'in şiirlerinden seçmeler yayınlayan Ferit Kam'ın, daha çok bu şairler üzerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır.

Arka arkaya gelen bir iki madde için bazan ortak örnekler verilmiştir. Meselâ atın çeşitli isimleri anlatılırken "edhem" maddesinde verilen örnek beyitte "eşheb" kelimesi geçtiği için biraz sonra eşheb maddesinde sadece açıklama yapıp örnek yazılmamıştır.

Bir iki maddenin sadece ismi yazılıp örnek verilmemiş; örnek için boş yer bırakılmıştır. Ferit Kam eserini yayımladıktan sonra kendi nüshasına ilâveler yapmıştır. Yazarın iki not defteri, Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı'nı tamamlayıcı bilgiler içermektedir. Eser yayımlanırken bu iki kaynağı dikkate alarak ilgili yerleri metne ekledik (Çeltik 1998; 2003). Kitapta örnek verilmeden sadece adı yazılan bazı maddelere, bulabildiğimiz beyitleri ekleyerek eseri tamamlamaya çalıştık. Yaptığımız bu ilâvelerle eserdeki beyitlerin nesre çevrilerini dipnotlarda gösterdik. Ayrıca eserdeki beyitleri divanlardan karşılaştırıp farkları dipnotta belirttik. (Eser, Ali Yıldırım tarafından da yayınlanmıştır (1998). Ancak, iki forma eksik ciltlenen nüsha kullanıldığı için kitabın 32 sayfası atlanmıştır. Özellikle ilm-i tencime ayrılan son bölümü eksik kalmıştır.)

Edebiyat Tarihimizdeki Yeri ve Önemi

Ferit Kam bu eseri, eski Türk edebiyatında kullanılan mazmunları tanıtmak amacıyla hazırlamıştır. Divan şairlerinin eserlerinde kullandıkları kelimeleri, bu kelimeler etrafında oluşan hayal dünyası ve efsaneleri örnekleriyle tanıtmıştır. Kendisinin de belirttiği gibi, bu kitap divan şiirimizin kelime dünyasını tanıtan ilk kitaplarımızdan biridir. Bu yönüyle orijinal bir eserdir.

Edebî eserler toplumun aynasıdır. Bu nedenle şairler de içerisinde yaşadıkları toplumun inanç ve değer yargılarına eserlerinde yer verirler. Bunu da eserlerinde kullandıkları kelime ve söz sanatlarıyla yaparlar. Ferit Kam, eserinde maddeleri açıklarken, özellikle yıldızlar hakkında bilgiler verdiği ilm-i tencim bölümünde, o kelime ve kavramlarla ilgili efsaneleri, şairlerin inançlarını şairlerin yaşadıkları dönemin kültür hayatıyla birlikte tanıtıyor. Divan şiirine ait bir manzumede hangi kavram ve inançların bulunduğunu, bunların neye dayandığını belirtiyor. Bu efsaneler, inançlar etrafında ortaya konulan eserlerin nasıl anlaşılıp yorumlanması gerektiğine dair bir yol göstermeye çalışıyor.

Ferit Kam eski eserler incelenirken bu kelime kadrosu ve onlarla ilgili bilgilerin göz önünde bulundurulması gerektiğine vurgu yapar. Metin şerhinde, o devirde kullanılan kavram ve efsanelerin bilinmesi gerektiğine işaret eder. Meselâ Fuzûlî'nin,

Gül âteş üzre kılır ıkd-i Zühre-i şebnem
Tedârük-i Kamer ü Şems ider sabâh u mesâ

beytini açıklarken, eski şairlerin altına Şems, gümüşe Kamer, kalaya Zühre gibi isimler verdiklerini söyler. Bunlar bilinmedikçe bu tür manzumelerin çözülemeyeceğini, onların birer muamma şeklinde kalacağını ifade eder. Ferit Kam, bu örnekte olduğu gibi, beyitleri şerh ederken hangi kelimenin nasıl anlaşılması gerektiğini de gösterir. Kitap, bu açıdan eski metinlerin şerhinde başvurulması gereken önemli bir kaynaktır.

Ferit Kam'ın kitabı, bu alandaki eserlerin ilk örneği olduğu için daha sonra yazılan eserlere kaynak ve model olmuştur. Ferit Kam'ın öğrencisi Ağâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar* (4. baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1984) adlı kitabında bu eserden büyük ölçüde faydalanmıştır. A. S. Levend'in kitabındaki "ilm-i tencim" (s. 197-217), "bâde" (s. 323-335), "câm" (s. 336-342), "silâhlar" (s. 355-366), "at ve at takımı" (s. 367-376) bölümlerinde verilen bilgiler, Ferit Kam'ın kitabıyla büyük benzerlik gösterir. Ferit Kam'ın eserinde Arap alfabesine göre verilen maddeler, A. S. Levend'in eserinde yeni harflere göredir.

Ahmet Tâlat Onay'ın *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (Haz. Cemâl Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1992) isimli eseri de, F. Kam'ınki gibi, eski şiirin mazmunlarını örneklerle açıklamaktadır. Eserde mazmunlar F. Kam ve A. S. Levend'den farklı olarak çeşitli gruplar hâlinde değil de sözlük şeklinde ele alınmıştır. A. T. Onay, eserini hazırlarken Ferit Kam'la mektuplaşmış ve bazı maddelerle beyitlerin nasıl anlaşılması gerektiğini sormuştur. Ondan aldığı bu bilgileri de dipnotlarla belirtmiştir (Meselâ bkz. s. 20, 48, 64, 90, 141, 327, 329, 348, 395, 413, 418, 434, 435).

Eser, eski metinler için bir sözlük olmanın yanında, tasnifi bakımından da önemlidir. Ferit Kam'ın eski metinlerdeki kelimelere dair burada yaptığı tasnif, araştırmacılar tarafından model alınmıştır. Divan şiiri ve şairinin dünyası bu tasnife göre incelenmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda da bugün kullanılan "sistemik divan tahlili" metodu meydana gelmiştir. Onun bu tasnif sistemini, öğrencilerinden Ali Nihat Tarlan (Fındıkoğlu 1944, Sağdıç 1941), Şeyhî Divanı üzerinde bazı değişikliklerle denemiştir (Akkuş 1992: 67-68). Bu tasnif daha sonra Mehmet Çavuşoğlu tarafından Necati Bey Divanı'nın Tahlili (1971) isimli eserinde genişletilmiştir. Aynı metot Harun Tolasa (1973), Cemâl Kurnaz (1987), Nejat Sefercioğlu (1990) ile Mustafa Tatcı (1990) gibi araştırmacılar tarafından devam ettirilmiştir.

Ferit Kam, eserinde pek çok divandan aldığı örneklerle divan şairinin dünyasını bize tanıtmaya çalışmıştır. Diğer sistemik tahlillerde ise bir şairin şiir dünyası incelenmiştir. Ferit Kam'ın daha genel olarak yaptığı bu çalışma, bugün özelleştirilerek tek bir şair

üzerinde motif incelemesi yapmak suretinde kullanılmaktadır. Bugünkü sistematik divan tahlili yönteminin, Ferit Kam'la başladığını söylemek herhalde yanlış olmaz.

Ferit Kam'ın bu eseri, klâsik şiirimizin ilk sözlüklerinden olması, sistematik divan tahlili yöntemini başlatması ve diğer benzeri eserlere kaynaklık etmesi bakımından son derece önemlidir. Kitap, şairlerin kullandığı kelimeler ana ve alt başlıklara örneklendirildiğinden divan şiirinin kelime dünyasını tanımak ve tematik çalışma yapmak isteyenlere rehberlik edecek kaynak bir eser niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- Aynî, M. Ali (1944), "Profesör Ömer Ferid Kam", *Tasvir* (25.5.1944).
 Bolay, S. Hayri (1988), *Ferit Kam*, Ankara.
 Çavuşoğlu, Mehmed (1971), *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul.
 Çeltik, Halil (1997), *Ömer Ferit Kam ve Âsâr-ı Edebiye Tetkikâtı*, Gazi Ü. Sosyal Bilimler Enst., Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
 Çeltik, Halil (1998), *Ömer Ferit Kam ve Âsâr-ı Edebiye Tetkikâtı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
 Çeltik, Halil (2003), *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş (Âsâr-ı Edebiye Tetkikâtı)*, MEB, Ankara.
 Fındıkoğlu, Z. F. (1944), "Prof. Ömer Ferid ve Galib Dede'nin Mehtab Kasidesi", *Cumhuriyet* (15 Ağustos 1944).
 Kurnaz, Cemâl (1987), *Hayalî Bey Divanı Tahlili*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987; Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1996.
 Kürkçüoğlu, Kemâl Edip (1944), "Müderriş Ferit Kam", *Tasvir* (Ocak 1944).
 Levend, Ağâh Sırrı (1946), *Profesör Ferid Kam Hayatı ve Eserleri*, İstanbul.
 Olgun, Tahir (1995), "Ağâh Sırrı Levend'e", *Divan Edebiyatının Bazı Beyitlerinin İzahına Dair Edebi Mektuplar* (Haz. Cemâl Kurnaz), Ankara.
 Onan, Necmettin Halil (1944), "Ferit Kam", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. II, Sayı 5.
 Orhan Seyfî (1932), "Şair Müderriş Darülfünun Acem Edebiyatı Tarihi Müderriş Ferit Beyle Mülhakat", *Edebiyat Gazetesi* (21 Temmuz 1932).
 Özalp, M. Nazmi (1995), *Ruşen Ferit Kam*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
 Özalp, M. Nazmi (2000), *Ömer Ferit Kam*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
 Öztin, İlhan (1982), *Bazı Şairlerimiz Hakkında Tahlili İntikadî Mütâlaât*, İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Kürsüsü, Mezuniyet Tezi, İstanbul.
 Rypka, Jan (1924), *Beitrage Zur Biographie Charakteristik und Interpretation des Türkischen Dichters Sabit*, Prag.
 Sağdıç, Ruhi Naci (1941), "Üstad Hakîm Ferid Bey", *Yeni Sabah* (12.1.1941).
 Sefercioğlu, Nejat (2001), *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990; Akçağ Yayınları, Ankara.
 Tatcı, Mustafa (1990), *Yunus Emre Divanı I İnceleme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
 Tolasa, Harun (1973) *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973; Akçağ Yayınları, Ankara 2001.
 Yıldırım, Ali (1998), *Âsâr-ı Edebiye Tetkikâtı Dersleri (Edebi Eserlerin İncelenmesi)*, Türkiye ve Türk Dünyası İktisadi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, Elazığ.
 Yılmaz, Nergiz (2000), *Ferit Kam, Avrupa Mektupları*, Haz: Nergiz Yılmaz, Dergâh Yayınları, İstanbul.